

Тема: Початок українського національного відродження. Формування сучасної української національної самосвідомості. Новгород-Сіверський автономістський гурток. Харківський осередок українського руху.

Мета: ознайомити учнів із процесом розвитку національної ідеї в суспільно-політичному русі України першої половини XIX ст. та внеском її видатних представників у цей процес; ознайомити учнів із діяльністю українського дворянства щодо відновлення автономних прав України наприкінці XVIII ст.; формувати вміння аналізувати історичні джерела; виховувати повагу до людей — носіїв національної ідеї в суспільно-політичному русі України кінця XVIII — першої третини XIX ст.

Формувати групи компетентностей:

- *Компетентність спілкування державною мовою* для розуміння україномовних текстів різних жанрів, вміння переказувати прочитане, висловлювати власну думку в усній та письмовій формі;
- *Соціальну та громадянську компетентності* для розуміння важливості вивчення історії своєї держави; формувати патріотизм та громадську позицію;
- *Математичну компетентність* шляхом побудови логічного ланцюжка подій;
- *Інформаційну компетентність* для виявлення джерела й авторів інформації;

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Обладнання: зошити, підручник, роздатковий матеріал, таблиця, картки, схеми.

План:

1. Національна ідея в суспільно-політичному русі України.
2. «Історія Русів».
3. Заходи українського дворянства щодо відновлення автономії України.
 - Місія В. Капніста в Берліні.
 - Діяльність Новгород-Сіверського патріотичного гуртка.
4. Українське культурне відродження на Слобожанщині.

Хід уроку:

I. Організація навчальної діяльності.

II. Актуалізація опорних знань.

Бесіда.

1. Розкажіть про російсько-турецьку війну 1806—1812 рр. за планом: 1) причини війни; 2) хід війни; 3) умови Бухарестського мирного договору; 4) наслідки війни для України.
2. Проаналізуйте умови Бухарестського мирного договору 1812 р.
3. Яке місце в планах Наполеона I Бонапарта належало Україні?
4. Покажіть на карті, як планував розділити Україну Наполеон I.
5. Чому російський цар Олександр I видав наказ про формування полків українського козацтва? Що він при цьому мав на меті?
6. Після указу Олександра I від 6 липня 1812 р. швидкими темпами почало створюватися земське ополчення, до якого виявили бажання записатися багато

кріпаків і державних селян. Але уряд дав дозвіл на створення ополчення лише в Полтавській та Чернігівській губерніях. Чим пояснити таке обмеження кількості формувань ополчення? Чому дозвіл на створення ополчення дістали тільки дві названі губернії?

7. Проаналізуйте, як український народ та окремі його представники сприйняли звістку про наполеонівське нашествя.
8. Якими соціальними та національними мотивами керувалися поміщики й селяни України, беручи участь у формуванні козацько-ополченських полків у роки російсько-французької війни?
9. Чому російський царизм після завершення війни 1812—1814 рр. ліквідував усі українські ополченські й козацькі військові формування?
10. Розкажіть про російсько-турецьку війну 1828—1829 рр. з планом: 1) причини війни; 2) хід війни; 3) умови Адріанопольського мирного договору; 4) наслідки війни для України.
11. Проаналізуйте положення Адріанопольського мирного договору.
12. Доведіть, що ліквідація в 1864 р. Азовського козацького війська і переведення козаків у селянський стан були не винятком, а закономірним наслідком внутрішньої політики російського самодержавства.

Бесіда на повторення.

1. Пригадайте, як козацька старшина боролася за відновлення державних прав України у XVIII ст.
2. Що таке «національне відродження»? На які етапи його поділяють?

III. Вивчення нової теми.

1. Національна ідея в суспільно-політичному русі України. Пропонується два варіанти опрацювання цього питання.

Робота над формуванням понять.

Учні записують визначення понять у зошити. *Національна ідея* — ідея збереження й розвитку національної культури, мови, традицій, необхідності національної держави й утвердження її як рівноправного та повноправного члена світового співтовариства. Основним завданням щодо реалізації національної ідеї є формування еліти суспільства, яка уособлює націю.

Суспільно-політичний рух — своєрідна форма прояву політичної і цінності людей. Спільна діяльність людей, що різняться своїми ідейними засадами, цілями та способами досягнення мети, кількістю та роллю в політичному житті.

Самостійна робота за підручником.

Опрацюйте текст підручника і складіть тези до питання.

2. «Історія Русів».

«Історія Русів» — одна з найвизначніших пам'яток української історії та суспільно-політичної думки другої половини XVIII — початку XIX ст. Праця включає історію України від часів давніх слов'ян до ліквідації в 1760-х рр. Гетьманщини. Цей історико-публіцистичний твір не тільки славить визвольну боротьбу українського народу, а й різко засуджує всіх його поневолювачів. Основна ідея твору полягає у ствердженні права кожного народу на самостійний державно-політичний розвиток. Автор «Історії Русів» обстоює ідеї самостійного

державного розвитку України, тяглості української історії з княжих часів та репрезентує ідеологію українських автономістів кінця XVIII ст. До сьогодні не встановлено авторство та дата написання твору. Дослідники припускають, що авторами могли бути Г. Кониський, Г. Полетика, М. Репнін. Історики вважають, що праця була написана між 1760 і 1820 рр.

Події давнини викладаються в «Історії Русів» у формі загального стислого огляду, головна мета якого — довести, що населення України є автохтонним. Тому вся подальша розповідь утворює думку, що українці в боротьбі проти іноземних загарбників відстоювали рідну землю. У центрі розповіді змальовані українські гетьмани: І. Виговський, І. Мазепа, П. Полуботок. Автор твору засуджує кріпацтво і ліквідацію автономного самоврядування на Лівобережжі та Слобожанщині.

«Історію Русів» використовували при написанні своїх історико-літературних творів Т. Шевченко, Є. Гребінка, І. Срезневський, М. Гоголь, М. Костомаров та ін.

Запитання.

Про що свідчить той факт, що матеріали «Історії Русів» використали при написанні своїх творів поети, письменники, історики XX ст.?

3. Заходи українського дворянства щодо відновлення автономії України.

1. Місія В. Капніста в Берліні.

2. Діяльність Новгород-Сіверського патріотичного гуртка.

Робота над формуванням поняття.

Учні записують у зошити визначення поняття.

Автономія — надання деяким частинам держави (областям, департаментам, провінціям та ін.) прав на самоврядування в адміністративній сфері.

Робота в групах.

Учні під керівництвом учителя об'єднуються у дві групи, кожна з яких отримує для опрацювання картки з джерелами інформації та завдання до них.

Картка 1. Місія В. Капніста в Берліні

Ліквідація Катериною II автономії України породила в українському суспільстві постійне прагнення відновити цю автономію. Маючи автономний статус України, передові діячі могли сподіватись на створення у майбутньому суверенної держави — України. А втрата автономії означала поступову асиміляцію населення, втрату ним своєї самобутньої культури і мови.

У 1787 р. визначний український письменник, громадсько-політичний діяч В. Капніст очолив групу автономістів, яка опрацювала проект відновлення українських козацьких формувань в Україні «Положение, на каком может быть набрано и содержано войско охочих козаков», незважаючи на підтримку П. Рум'янцева-Задунайського і Г. Потьомкіна, було відкинуте царським урядом.

У квітні 1791 р. В. Капніст разом зі своїм братом Петром за дорученням українських патріотичних кіл у Берліні вів переговори з представниками прусських урядових кіл, у тому числі й з міністром закордонних справ (канцлером) Пруссії І.-Ф. Герцбергом про можливість надання допомоги українському національно-визвольному рухові у випадку відкритого збройного виступу проти російського самодержавства. Проте відповідь була обережною: пропонувалося повернутися до цього питання, якщо дійсно почнеться пруссько-російська війна. Однак незабаром пруссько-російські відносини нормалізувалися.

Запитання.

1. Чому, шукаючи підтримки українському рухові іззовні, українські автономісти звернулися до Пруссії?
2. Чи була досягнута мета, яку ставив В. Капніст під час перебування в Берліні? Чому?

Картка 2. Діяльність Новгород-Сіверського патріотичного гуртка

Прикладом боротьби за збереження української автономії стала діяльність Новгород-Сіверського патріотичного гуртка, який своїм завданням ставив розвиток національної культури і здобуття незалежності України. Члени гуртка (А. Гудович, Г. Долинський, Г. Калинський, О. Лобисевич, М. Миклашевський, Ф. Туманський та ін.) здобули найкращу на той час освіту в Київській Академії та західноєвропейських університетах. Вони поширювали патріотичні публіцистичні твори, праці з історії та етнографії України («Записки о Малороссии» Я. Марковича, «Вєргілієві Пастухи» О. Лобисевича, «Історія Русів»), створювали проекти розвитку української освіти: відкриття в Новгороді-Сіверському гімназії та університету, заснування «Академічного зібрання» — прототипу Української академії наук.

Запитання і завдання.

1. Чому українському дворянству не вдалося відновити автономію України?
2. Схарактеризуйте діяльність Новгород-Сіверського патріотичного гуртка.

Отже, узагальнює учитель, політичний режим самодержавства та кріпосницькі порядки дуже контрастували з волелюбними ідеями французької революції кінця XVIII ст., їх утіленням у суспільно-політичному устрої країн Західної Європи.

Захоплення ідеями французьких просвітителів, наполеонівська кампанія поглибили суперечності між самодержавством та інтелектуальною елітою, породивши різні опозиційні товариства як в імперії і цілому, так і в Україні зокрема.

4. Українське культурне відродження на Слобожанщині.

Пропонується два варіанти вивчення цього питання.

Прізвища вчених	Внесок у збереження і розвиток української мови і культури
Т. Шевченко, поет	У Петербурзі у 1840 р. вийшов «Кобзар» (8 поезій)
Невідомий автор	Історико-публіцистичний твір «Історія Русів»
Д. Бантиш-Каменський, історик, археограф	У 1822 р. і 1830 р. написав і видав чотиритомну «Историю Малой Рос-сии»
М. Маркевич, історик, етнограф	У 1842—1843 рр. написав і видав п'ятитомну «Историю Малороссии»
О. Бодянский, поет, фольклорист, учений-філолог	Видав рукописні пам'ятки української історіографії («Історія Русів», «літопис Самовидця»)

Мовно-культурна проблема стала однією із найважливіших у житті освіченої громадськості Слобожанщини після ліквідації української автономії. Наприкінці XVIII ст. цей регіон став колискою загальноукраїнського національно-культурного відродження. На Слобожанщині питання національного відродження стало справою життя багатьох інтелігентів, людей розумової праці, які здебільшого входили із незаможних верств населення: дрібно-маєткового дворянства, нижнього й середнього за посадами і статками духівництва, і ідей міщанського і козацького станів.

Далі вчитель викладає це питання в обсязі поданої таблиці (таблиця або записана на дошці, або спроектована на мультимедійну дошку). Внесок української

інтелігенції у збереження і розвиток української мови і культури в першій половині XIX ст.

Прізвища вчених	Внесок у збереження і розвиток української мови і культури
Є. Філомафітський, професор зі всесвітньої історії та стародавньої географії	Засновник першого в Україні масового журналу «Український вісник» (Харків, 1816—1819)
О. Павловський, учений-мовознавець	У Перебурзі у 1818 р. видав книгу «Грамматика малороссийского наречия, или грамматическое показание существеннейших отличий, отда-ливших малороссийское наречие от чистого российского языка...» Вона заклала основи наукового опису української мови. Це була перша наукова граматики української мови
М. Цертелєв, фольклорист, один із перших дослідників і видавців української народної поезії	У Петербурзі видав у 1819 р. збірку «Опыт собрания старинных мало-российских песен »
М. Гоголь, письменник	Стаття «0 малороссийских песнях»
І. Срезневський, історик	У Харкові у 30-х рр. XIX ст. була видана тритомна фольклорна збірка і «Запорожская старина»
	1834 р. — стаття «Взгляд на памят-ники украинской народной словес-ности» — перший друкований публічний виступ на захист української мови, за її необмежене використання в літературі й науці
М. Максимович, історик, фольклорист, етнограф	Поклав початок українській фольклористиці виданням збірників «Малоросійські пісні», «Українські народні пісні», «Збірник українських пісень». Автор віршованого перекладу «Слова о полку Ігоревім» українською мовою
М. Костомаров, історик, етнограф	У 1843 р. опублікував дослідження, присвячене вивченню української народно-поетичної творчості, розглядаючи її як важливе джерело достовірних відомостей про історичне минуле України

Самостійна робота.

Опрацюйте текст підручника і розкрийте внесок таких відомих діячів, як М. Костомаров, І. Котляревський, І. Срезневський, О. Павловський, Д. Бантиш-Каменський та інших, у збереження і розвиток української мови і культури наприкінці XVIII — у першій третині XIX ст.

Завдання також можна виконати вдома письмово у формі таблиці.

IV. Висновки та узагальнення.

Запитання.

У чому полягає історичне значення поширення ідей українського національного відродження наприкінці XVIII — у першій третині XIX ст. в Україні? Назвіть його найвизначніших представників.

Завдання.

Поясніть поняття «національна ідея», «суспільно-політичний рух», «автономія».

Схарактеризуйте основні напрямки суспільно-політичного руху в Україні наприкінці XVIII — на початку XIX ст.

Таким чином, нащадки української козацької старшини були незадоволені змінами, які запроваджував в Україні уряд Російської імперії. Це незадоволення проявилось у ряді заходів українського дворянства, зокрема, місії В. Капніста до Берліна, діяльності Новгород-Сіверського патріотичного гуртка. Поява «Історії Русів» засвідчила прагнення української інтелігенції до самостійного життя на рідній землі.

Однак наприкінці XVIII ст., коли українська козацька старшина була урівнена в правах із російським дворянством, її автономістський запал помітно ослаб. Але, сходячи з історичної арени, козацько-старшинська еліта залишила своєму народові безцінний скарб — літературну українську мову і своє патріотичне бачення історії України. Інтелектуальна творчість козацької старшини започаткувала українське національне відродження, яке своєю кінцевою метою вважало відновлення Української держави.

V. Домашнє завдання.

1. Вивчити параграф з підручника.
2. Складіть хронологічну таблицю «Початок національного відродження наприкінці XVIII — на початку XIX ст.».
3. Складіть кросворд на 10 слів за темою «Початок національного відродження».
4. Випереджальне завдання. Підготуйте повідомлення за темами «Історичне значення діяльності М. Шашкевича», «Історичне значення діяльності І. Вагилевича», «Історичне значення діяльності Я. Головацького», «"Русалка Дністрова" — політичний маніфест українства».